

Юрій ПОНОМАРЕНКО,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОФЕСОР В. Я. ТАЦІЙ В ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Історія розвитку науки – це не лише історія досліджень і відкриттів, припущень, гіпотез, аргументів, доказів і спростувань, невдач і здобутків, наукових доповідей і публікацій тощо, це ще й історія переплетення наукових біографій учених, їхніх професійних контактів, творчої співпраці й особистої дружби, становлення дослідницьких груп і цілих колективів. На цьому ґрунті формується спільність світоглядних засад, методологічних підходів, сповідуваних принципів та поділюваних концепцій, загалом – спільність ідей, для певної частини наукової спільноти. Там і тоді, де й коли ці спільні ідеї передаються від покоління до покоління учених, мабуть, і слід говорити про формування та розвиток наукової школи. І хоча в наукознавчій літературі й досі продовжуються дискусії про ознаки наукових шкіл кримінального права¹ та критерії їх розмежування², існування Харківської школи кримінального права³

¹ Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи : монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 514–532.

² Навроцький В. О. Про «школи кримінального права» в Україні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2015. С. 50–56.

³ Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование : в 3 т. Т 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы) : монография. Киев : Дакор, 2018. 684 с.

як сформованої багатьма поколіннями учених усталеної й самобутньої спільноти дослідників, що поділяють спільні для них основоположні ідеї відповідної галузі науки, навряд чи може бути поставлене під сумнів.

Харківська школа кримінального права загалом була сформована ще до кінця XIX – початку XX ст. трудами професорів та викладачів тодішнього юридичного факультету Імператорського Харківського університету – І.Ф. Тимківського, Г.П. Успенського, К.П. Пауловича, К.Ф. Михайловського, І.М. Даниловича, М.Т. Спаського, А.К. Бабічева, Г.С. Гордієнка, В.Ф. Титарєва, О.І. Палюмбецького, Л.Є. Владимірова, В.П. Даневського, М.П. Чубинського, О.Д. Кисельова та ін. Після захоплення влади комуністами й закриття ними Імператорського Харківського університету, юридична наука й освіта у Харкові загалом і школа кримінального права, зокрема збереглися й розвивалися протягом усього XX ст. в самостійному закладі вищої освіти – спершу Харківському інституті народного господарства (з 1920), а після його реорганізації – в Інституті радянського будівництва та права (з 1930), який зараз став Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого. І навіть попри те, що наприкінці XX та на початку XXI ст. у низці харківських вишів також почали навчати юристів (у тому числі знову був створений юридичний факультет у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна), Харківська школа кримінального права зберегла своїм осередком Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

XX століття не було легким для розвитку нашої школи: революція 1917 р. і невдалі національно-визвольні змагання після неї, комуністичні репресії й Голодомор, Друга світова війна, ідеологічний пресинг й жорсткі політичні рамки, наперед задані результати досліджень і цензура публікацій радянського періоду – все це так само негативно вплинуло на неї, як і на інші наукові школи з будь-яких інших галузей наук. Особливо – із соціальних, а надто – з правознавства. Проте навіть і за таких умов Харківська школа кримінального права не лише вижила, а й розвинулася, зміцніла й істотно збагатила вітчизняну науку, законодавчу та правозастосовну практику.

Найтісніше розвиток нашої школи починаючи від 1960-х років й до сьогодні пов'язаний з іменем Василя Яковича Тація. Він став аспірантом кафедри у 1966 р. – коли щойно закінчилася «Хрущовська відлига» і вже відчувалися перші «заморозки» наступної епохи, яка пізніше стане відомою як «Період застою». Кафедра кримінального права на той час була зовсім невеликим колективом, нею завідував тоді ще доцент В.В. Сташич, працювали на кафедрі професор В.С. Трахтеров і доцент М.І. Бажанов (лише наступного 1967 р. він захистить докторську дисертацію),

а також молоді викладачі, які щойно захистили свої кандидатські дисертації: І. М. Даньшин (1965) та З. Г. Корчева (1963); готувалися до захисту Л. М. Кривоченко (1967), В. А. Ломако (1969) і А. О. Пінаєв (1969). Саме в той рік з кафедри кримінального права виокремилася кафедра кримінології та виправно-трудового права, яку очолив доцент Л. М. Сугачов.

Науковим керівником аспіранта В. Я. Тація став доцент В. В. Сташис. За цією казенною фразою криється не лише формальний статус, записаний спершу в наказі ректора, а згодом – відображений на обкладинці автореферату. Володимир Володимирович став для Василя Яковича не просто формальним керівником у науці, який мав відпрацювати певну кількість академічних годин зі своїм аспірантом. Він став його Учителем по життю і Наставником у науковій, навчальній та адміністративній роботі, мудрим порадиником і добрим старшим товаришем, між ними склалися надзвичайно добрі, довірливі, тісні й плідні відносини, які вони пронесли через усе своє життя, і результати яких відобразилися на розвиткові не лише Харківської школи кримінального права, й загалом нашого Університету і, без перебільшення, юридичної науки та освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Для кандидатської дисертації Василю Яковичу була затверджена тема «Кримінальна відповідальність за комерційне посередництво». Пізніше, вже за часів радянської Перебудови і після проголошення Незалежності України, окремі невігласи від науки і політичні шарлатани закидали йому цю тему – мовляв, «досліджував питання боротьби з ринковою економікою», «підтримував планово-адміністративне господарство». Зрозуміло, що ці закиди з розрядів «а от я б на його місці» і «не читав, але засуджую». Стосовно першого дискутувати немає про що, позаяк історія не має умовного способу і кожен сам знаходиться на своєму місці і в свій час, не маючи змоги прожити чужу долю. Стосовно ж другого – у відкритих джерелах можна прочитати про ідеї, які В. Я. Тацій висловлював у своєму кандидатському дослідженні, а саме: про соціальну обумовленість криміналізації комерційного посередництва в тодішніх умовах, про необхідність точного тлумачення ознак складу цього злочину, про форми його вчинення і діяння, які тільки зовні схожі на комерційне посередництво, проте не охоплюються його складом, про кваліфікацію скоєного за сукупністю з іншими злочинами, такими як розкрадання і хабарництво, тощо¹. Пізніше Василь Якович так писав про результати свого кандидатського дослідження:

¹ Див., наприклад: Тацій В. Я. Відповідальність за комерційне посередництво. В кн.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / Упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 117–122.

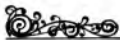

«Звільнені від витрат на вкладення (основні витрати – на плечах держави) підприємливі люди позбавлялися і від податкових тягот, оскільки підпільний прибуток, як це зрозуміло, податком не обкладений. Таким чином, створюється особлива, незаконна (але досить стійка і в низці випадків ефективна) сфера діяльності, причому її ефективність спиралася або на неформальні стимули (знайомство, взаємні послуги), або на давання-отримання хабарів. Фактично це був прообраз тіньової економіки»¹.

Вже в кандидатській дисертації В.Я. Тація проявилися ті основні ідеї, положення, висновки, які саме й визначають Харківську школу кримінального права. Передусім це необхідність точного тлумачення і неухильного додержання приписів кримінального закону при кваліфікації діяння і застосуванні за нього засобів кримінальної відповідальності. Зараз ми це називаємо невід'ємними складовими принципу верховенства права. Окрім того, це й необхідність виявлення та розкриття соціальної обумовленості змісту кожної норми кримінального права, встановлення її соціально-історичного контексту, прогнозування суспільно значимих наслідків її застосування тощо. Далі, це обов'язкове поєднання теоретичних досліджень із практикою правозастосування, ув'язування усіх аргументів та висновків з реальними матеріалами слідчої та судової практики. Причому таке поєднання завжди є «дорогою з двостороннім рухом»: матеріали практики не тільки дають підґрунтя для нових ідей та аргументів та стають критерієм перевірки правдивості висновків, а й наукова доктрина має приходити практиці на допомогу, корегувати і спрямовувати її на точну відповідність вимогам закону. Більше того, наукові дослідження Харківської школи кримінального права завжди пов'язані й з практикою правотворення і представники саме нашої школи давно й послідовно звикли «говорити «ні» законодавцю». Це робив і Василь Якович, як ще в своїй кандидатській дисертації, так і в подальших своїх дослідженнях. Нарешті, слід звернути увагу й на таку примітну ознаку нашої Школи, як широке використання догматичного і формально-логічних методів пізнання правової дійсності, які теж знайшли не лише втілення, але й істотний розвиток у трудах В.Я. Тація.

Керівництво Харківського юридичного інституту в особі тодішнього ректора професора В.П. Маслової, а згодом – й інші керівники, аж до найвищих державних посадовців, не могли не помітити визначного організаторського таланту й виняткових управлінських здібностей Василя

¹ Тація В.Я. Люди, роки і миттєвості життя... . Харків : Право, 2019. С. 70.

Д

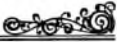

Яковича. А тому після захисту кандидатської дисертації й до схилу своїх літ істотну (часто – надмірну) частку сил, здоров'я і часу йому довелося присвятити роботі на керівних посадах: від очільника студентського будівельного загону й заступника декана факультету, до ректора Університету й Президента НАПрН України, члена незліченної кількості державних комісій, комітетів, рад, колегій тощо. Безумовно, добре всім відома титанічна адміністративна робота Василя Яковича, м'яко кажучи, не сприяла науковій, забиравала у неї час і навряд чи додавала натхнення. Втім, навіть і за такої виняткової адміністративно-керівної завантаженості, він продовжив свої кримінально-правові дослідження, що збагатили і нашу Школу, і загалом науку кримінального права.

Десь від початку 1970-х і орієнтовно до середини 1990-х років Харківська школа кримінального права почала фокусувати свої дослідження в проблематиці відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності (а за тодішнім законодавством до них належали й екологічні злочини) та суміжні з ними злочини проти власності, проти безпеки виробництва та ін. Звісно ж, здійснювалися дослідження й інших проблем кримінального права, але істотну частину дисертаційних тем того періоду становили саме питання кримінально-правового захисту сфери економіки. В цьому контексті цілком зрозумілим був вибір В.Я. Тацієм теми для докторської дисертації: «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт і система». З іншого боку, у його виборі теми докторського дослідження проявилася ще одна традиція нашої Школи: для докторської дисертації обирати тему, яка охоплювала б увесь інститут кримінального права, в рамках якого знаходилася тема кандидатської дисертації. Властивим нашій Школі є і те, що науковий керівник по кандидатській дисертації, якщо тільки він не полишив цей світ, стає науковим консультантом по докторській. А тому саме професор В.В. Сташис став консультувати В.Я. Тація в його роботі над докторським дослідженням.

У своїй докторській дисертації Василь Якович на концептуальному рівні розв'язав обидві наукові проблеми, що були винесені в її назву: проблему родового об'єкта господарських злочинів і проблему системи цих злочинів.

Досліджуючи питання об'єкта злочину, В.Я. Тацій творчо розвинув традиційний для Харківської школи кримінального права концепт «об'єкт злочину – суспільні відносини». Наведені ним аргументи й до сьогодні не втратили своєї вагомості, через що розуміння суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення нині багатьма дослідниками

сприймається як аксіоматичне. Він також збагатив учення про об'єкт кримінального правопорушення стрункими й послідовними класифікаціями охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, аналізом їхнього елементного складу, визначенням різних механізмів заподіяння їм шкоди, уточненням ознак предмета і його зв'язків з іншими ознаками складу кримінального правопорушення тощо. Відштовхуючись від результатів дослідження В.Я. Тація, що були викладені ним у докторській дисертації (1984) та наступній монографії, присвяченій об'єктові та предмету злочину (перше видання 1988, перевидання 2016), починають досліджувати питання об'єкта кримінального правопорушення аспіранти нашої кафедри і багату учених з інших правничих шкіл, що поділяють такий же підхід. Закладені Василем Яковичем концептуальні засади розуміння об'єкта і предмета кримінального правопорушення стали основою для подальшого розвитку їхнього пізнання і формулювання нових ідей представниками нашої Школи¹.

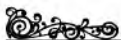
Розроблене ним загальне учення про об'єкт кримінального правопорушення В.Я. Тацій застосував до групи злочинів, що називаються господарськими, на базі чого визначив і описав їхній родовий об'єкт, що «не втратило своєї актуальності навіть після тих значних змін, що сталися в економічній системі країни після здобуття Україною незалежності»². Сьогодні вже видається достатньо очевидним відділення кримінальних правопорушень проти довкілля від господарських кримінальних правопорушень. Але на той час саме на результатах дослідження В.Я. Тація ґрунтувалися розробники проекту нині чинного КК України 2001 р., коли передбачали в його Особливій частині самостійний розділ VIII «Злочини проти довкілля». Та й загалом структура Особливої частини нині чинного КК багато в чому побудована саме на результатах наукових досліджень В.Я. Тація³. Більше того, з відомим творчим розвитком і переосмисленням до реалій сьогодення результати його досліджень щодо систематизації кримінальних правопорушень за їх родовим об'єктом знайшли своє відображення і в проекті нового КК України⁴.

¹ Див., наприклад: Радутний О.Е. Інформація як універсальний предмет злочинів. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 458–462; 229. В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210 та ін.

² Василь Якович Тацій (до 80-річчя від дня народження та 55-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / упоряд.: О.В. Петришин, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов. Харків: Право, 2020. С. 38.

³ Там само. С. 40.

⁴ Див.: Кримінальний кодекс України : контрольний текст проекту (станом на 01.08.2024 р.). URL.: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf>

Подальші наукові дослідження Василя Яковича в галузі кримінального права стосувалися як фундаментальних, методологічних питань нашої галузі права, так і цілої низки прикладних, окремих, часткових проблем. До перших, зокрема, належали питання формування та реалізації кримінально-правової політики в Україні; методологічних засад здійснення кримінально-правового регулювання; стабільності та динамізму кримінального законодавства; якості його приписів та ефективності їхнього застосування, а загалом – забезпечення та повноти реалізації у сфері кримінального права принципу верховенства права і належної охорони кримінально-правовими засобами людини, суспільства та держави. До других, зокрема, належали подальше розроблення ним проблематики класифікації кримінальних правопорушень і, зокрема, доктринальне обґрунтування доцільності та способів законодавчого закріплення відповідальності за кримінальні проступки; розвиток загального учення про склад кримінального правопорушення і поглиблення вивчення окремих його елементів таких, як суб'єкт і суб'єктивна сторона; дослідження окремих кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за вчинення кримінальних правопорушень; аналіз загальних ознак і окремих складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, проти життя і здоров'я людини, у сфері службової та господарської діяльності тощо. Результати цих його досліджень збагатили науку кримінального права і стали підґрунтям для подальшої наукової роботи як сучасного, так і наступних поколінь учених як нашої Харківської, так й інших шкіл кримінального права.

Як уже зазначалося вище, однією з характерних рис Харківської школи кримінального права є тісний зв'язок результатів її наукових досліджень не лише з практикою правозастосування, а й з практикою законотворення. І це повною мірою проявилось і в науковій, і в організаційній діяльності професора В.Я. Тація. Він був спершу заступником голови Комісії з підготовки проекту нині чинного КК (1992–1995), а потім – головою Комісії з доопрацювання та узгодження проектів Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України (1995–2001). Ним безпосередньо і під його керівництвом інших представниками нашої Школи було підготовлено сотні висновків щодо законопроектів про внесення змін і доповнень до Кримінальних кодексів України 1960 і 2001 рр. З великим ентузіазмом відгукнувся Василь Якович на створення в рамках Комісії з питань правової реформи при Президентові України Робочої групи з питань розвитку кримінального права (з 2019 р.),

організаційно підтримував її функціонування, брав активну участь в обговоренні процесів і результатів її роботи з членами групи – представниками Харківської школи кримінального права.

Особливий внесок у розвиток нашої Школи Василь Якович також здійснив не лише як учений, але й в іншій своїй якості – як керівник. З 1987 по 2020 р. він був ректором нашого Університету, а з 1991 по 2015 р. – завідувачем кафедри кримінального права. Водночас з 1993 по 2016 р. він був президентом Національної академії правових наук України. На цих посадах він доклав виняткових зусиль для розвитку юридичної науки й освіти в Україні загалом, у нашому виші – зокрема, але особливо – для подальшого становлення і зміцнення Харківської школи кримінального права. В ті часи він, а також його учителі – професори В. В. Сташис та М. І. Бажанов – спільно з усім колективом кафедри, власне кажучи, й створили те, що ми сьогодні називаємо Харківською школою кримінального права. І це не лише згадана вище сукупність наукових ідей, які поділяють і розвивають представники цієї школи. Це також і виняткова атмосфера творчої співпраці, яка панує в нашому колективі, дружні й глибоко довірливі стосунки між його членами, загальна об'єднаність спільними цінностями й постійна готовність прийти на допомогу колезі, атмосфера взаємної поваги й пошани, надії й довіри, впевненості й відповідальності. Саме в такій атмосфері зростали й розвивалися нинішні покоління учених нашої Школи, її ж ми збережемо й передамо наступним поколінням.

Крім свого змістовного становлення, за часи керівництва Василя Яковича Харківська школа кримінального права також значно збільшилася й за суто формальними показниками. З відносно невеликого колективу, яким вона була ще в середині 1980-х рр. (до 15 викладачів), вона зросла до 30 викладачів, які сьогодні працюють на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ще декілька десятків членів нашої Школи працюють нині на кафедрі кримінально-правової політики нашого Університету, на кафедрі кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту, що є в структурі нашого Університету, та в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, що знаходиться в структурі Національної академії правових наук України. До долі кожного з нас Василь Якович свого часу долучився, кожному з нас став учителем у науці, мудрим радником і наставником у житті. А для окремих представників нашої та й інших шкіл кримінального права він став ще й формальним провідником до науки: під його науковим

керівництвом захищено 8 кандидатських, а за його наукового консультування – 6 докторських дисертацій.

Останні два роки свого життя Василь Якович вже не обіймав жодних керівних посад в Університеті чи НАПрН України і працював виключно, як він сам казав, «простим професором на кафедрі». Звісно ж, він ніколи не був «простим», тим паче – не був «простим професором»!

Він був непересічною особистістю, Учителем, Наставником, Лідером, а разом з тим – людиною щирого й відкритого серця, неймовірної людяності і доброти до оточуючих, постійної готовності допомогти усім, хто того потребує. Ми любили його. Любили не за те, що він був нашим керівником, а щиро й непритворно, як неймовірну, глибоку і відкриту людину. Ми прагнули переймати і вчитися у нього, ми пишалися тим, що спілкуємося і співпрацюємо з ним, просто – живемо з ним в один час і в одному місці. Працювати з ним було водночас і легко (бо він керував розумно, справедливо, передбачувано, з чітко поставленими завданнями і зрозумілими цілями), і складно (бо рівень моральної відповідальності перед ним був просто замежним!). Він жив із глибокими переживаннями за долю виплеканої ним Харківської школи кримінального права, за долі колег, за долю рідного Університету, за долю міста і всієї України.

Тяжку рану його душі заподіяли підлі росіяни, які спершу гібридно проти нас воювали (2014–2022), а від 24.02.2022 перевели війну у фазу відкритої агресії. Неочікувана й неспровокована агресія проти України з 2014 року, що супроводжувалася убивствами, каліцтвами й вигнанням наших співгромадян, знищенням майна, окупацією Криму й частини Донбасу, помножена на практично одностайне її схвалення російськими так званими «ученими-юристами», які колись співпрацювали з нами, приїздили до нас і запевняли в своїй «братній любові», невимовним тягарем лягли на його душу. До загальносуспільного у Василя Яковича додалося й особисте, адже окупанти зруйнували частину того, що він так багато років створював і плакав. Вони захопили наш Кримський інститут і будинок відпочинку в Коктебелі, до Університету практично перестали вступати мешканці окупованих ворогом територій, а багато потенційних абітурієнтів з Центру, Півдня і Заходу України просто злякалися їхати до нас навчатися через близькість Харкова до держави-агресора. Після початку відкритої агресії Василь Якович певний час прожив безпосередньо під ворожими обстрілами, декілька російських снарядів прилетіли на подвір'я його будинку.

Безумовно, заподіяне агресорами неймовірне душевне потрясіння не могло не позначитися на фізичному здоров'ї нашого учителя. Але й будучи вже тяжко хворим, він до останніх днів свого життя піклувався про безпеку колег і студентів, як міг підтримував Збройні Сили України. В останні пів року свого земного шляху він принаймні раз на тиждень телефонував мені, розпитував про життя колективу кафедри і кожного його члена окремо, давав поради, брав участь у вирішенні кафедральних справ, мріяв і планував, як ми спільно відбудовуватимемо Харків після перемоги.

28 вересня 2022 р. Василь Якович полишив цей світ.

Але залишилося створене, розвинуте, зміцнене ним. І серед усього іншого – це Харківська школа кримінального права, яка сьогодні становить самобутню спільноту учених, що об'єднані спільними морально-етичними правилами й соціально-ціннісними орієнтирами, поділяють спільні засадничі ідеї в науці кримінального права, мають усталені методологічні засади наукових досліджень, і попри все різноманіття своїх наукових інтересів, попри всі наші дискусії щодо окремих питань науки кримінального права, виходять зі спільного розуміння призначення нашої галузі права – забезпечення принципу верховенства права при кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин. Завдяки нашим великим Учителям, зокрема Василю Яковичу Тацію, ця Школа має чудову сучасність і, переконаний, на неї чекає величне майбутнє.

*Анатолій ПОПОВ,
директор Комунального закладу
«Харківський фаховий коледж
спортивного профілю»
Харківської обласної ради*

СПОГАДИ ПРО ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ТАЦІЯ

Писати про життя і діяльність такої людини, як Василь Тацій, – це велика відповідальність та честь.

Мені невимовно пощастило, що протягом довгого часу спілкувався з цією видатною особистістю, Василь Якович стояв на чолі токів створення нашого закладу, був керівником її Опікунської ради.

У харківських школах-інтернатах на той час перебувала велика кількість дітей-сиріт, і через це у нас виникла ідея запросити дітей-сиріт до нашого закладу (на той час Харківського обласного училища Олімпійського резерву), дітей, у яких було бажання займатися спортом.

За одну парту сіла дитина-сирота і дитина із повної сім'ї. І з тих дітей оточені піклуванням, адже відтепер вони були сім'єю одного. Слово «сирота» в нашій школі було відсутнє, всі діти були члени сім'ї.

Педагогічний колектив і Опікунська рада, яку очолював Василь Тацій, створили належні умови для навчання, тренувань, побудови довіри. Діти відчували домашнє тепло, повагу, взаєморозуміння та дружбу.

Досвід нашої роботи вдався на славу, за короткий проміжок часу діти дуже змінились, з'явився інтерес до навчання, серйозне ставлення до спорту.

Водночас училище мало слабку спортивну базу для тренування дітей, тому до процесу, для проживання та навчання дітей. І ось тоді Василю Яковичу Тацію вдалося знайти рішення цієї проблеми.